

קטן שהגדיל

קטן שהגדיל

לענין: אכילת מצה, קרבן פסח, ספירת העומר, תקיעת שופר, כזית

בסוכה, הדלקת נר חנוכה, קריאת מגילה, מזוזה, ברכת שהחיינו, ברכת

התורה, קבלת שבת

א. הרמב"ם (הלכות קרבן פסח פרק ה הלכה ז) כתב: "גר שנתגייר בין פסח ראשון לפסח שני, וכן קטן שהגדיל בין שני פסחים חייבין לעשות פסח שני, ואם שחטו עליו בראשון פטור". בדברי הרמב"ם נתבארו שתי הלכות: ראשית, קטן פחות מבן י"ג שבזמן הקרבת קרבן פסח [י"ד בניסן] עדיין לא היה מחוייב בהקרבת קרבן הפסח, אם הגדיל בין פסח ראשון לשני, מחוייב להקריב בפסח שני [י"ד אייר], וכן גר שנתגייר בין פסח ראשון לפסח שני, מחוייב להביא קרבן בפסח שני מאחר ובפסח ראשון לא היה מחוייב ולא הקריב. הלכה שניה נלמדת מדברי הרמב"ם, שאם בפסח ראשון **שחטו** את קרבן הפסח על הקטן, והקטן הגדיל בין פסח ראשון לפסח שני, הרי הוא פטור מלהקריב בפסח שני, אע"פ שבעת הקרבת הקרבן בפסח ראשון היה עדיין קטן.

והנה במסכת ראש השנה (כח, א) מביאה הגמרא את דברי המשנה "כפאו ואכל מצה, יצא". ומקשה הגמרא: "כפאו מאן, אילימא כפאו שד, והתניא עתים חלים ועתים שוטה, כשהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו, כשהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו". ומבואר שבמקרה שאדם אכל מצה בעת שהיה שוטה, אינו יוצא ידי חובת אכילת מצה. שכן במצב שהאדם מוגדר כשוטה הוא פטור מחובת אכילת מצה, וממילא כאשר חוזר לשפיות הדעת, הוא מחוייב לאכול מצה בשנית, כי האכילה בזמן שהיה שוטה היתה אכילה בעת שהיה פטור מהמצוה, ולכן לא יצא ידי **חובת המצוה**.

ומתוך כך הקשה הטורי אבן (שם) על סיום דברי הרמב"ם "ואם שחטו עליו בראשון פטור", מדוע פטור "**כיון דבראשון לאו בר חיוב** היה שהיה עודנו קטן". כלומר, כשם ששוטה פטור מאכילת מצה ואם אכל באותה שעה, אינו יוצא ידי חובה, וצריך לאכול כשיתפקח - כך גם קטן, מאחר ובפסח ראשון עדיין לא היה בן י"ג ולא היה מחוייב במצות קרבן פסח, ממילא מה שהקריבו על הקטן קרבן **בזמן שלא היה מחוייב בדבר**, לכאורה **אינו פוטרו מחיובו** להביא קרבן כשהיה גדול ויתחייב בהקרבת הקרבן. וקשה, מדוע אינו חייב להביא קרבן גם בפסח שני, וכמו שפסק הרמב"ם בתחילת דבריו בדיון קטן שהגדיל בין שני פסחים, שצריך להקריב קרבן בפסח שני מאחר ובפסח ראשון לא היה מחוייב בהקרבה, והרי הקרבן הראשון שהביא אינו עולה לו.

וכנראה שלקושיה זו התכוין הכסף משנה שכתב על דברי הרמב"ם: "איכא למידק אטו קטן בר חיובא ופיטורא הוא". ואף שלא נתבאר בפירוש למה התכוין הכסף משנה, ביאר הגר"ח מבריסק (חידושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם, הלכות קרבן פסח פ"ה ה"ז) שכוונתו להקשות מדברי הגמרא בראש השנה, שממנה עולה כי אין יוצאים ידי חובת מצוה כאשר מקיימים אותה בשעה שאין מחוייבים בה [כגון שוטה בזמן שטותו] ואם כן קטן אינו "בר חיובא" בזמן קטנותו, וממילא לא שייך בו "פטורא", שעל ידי קיום הקרבת קרבן הפסח בזמן שהיה קטן נפטר ויצא ידי חובת קיום הקרבת הקרבן, ולא יצטרך לקיימה כשיגדיל.

וגם צריך עיון בדברי הרמב"ם, שהרי פסק (הלכות חמץ מצה פרק ו הלכה ג) את דברי הגמרא בראש השנה: "אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואחר כך נתרפא, חייב לאכול אחר שנתרפא, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצות". ודברים אלו, **שקיום מצוה בשעה שהיה פטור אינו מועיל לפוטרו מחיובו בקיום המצוה**,

קטן שהגדיל

לכאורה עומדים בסתירה למה שכתב הרמב"ם בהלכות קרבן פסח, שאם שחטו קרבן בפסח ראשון על קטן שהיה פטור מקיום מצוות באותה שעה, נפטר הקטן מחובת הקרבת הקרבן, ואינו חייב להקריבו בפסח שני.

ובכסף משנה כתב לתרץ על דברי הרמב"ם בשם הר"י קורקוס: "דכיון דרחמנא רבייה לקטן שישחטו עליו וממנין אותו, נפטר הוא בכך מן השני". תירוץ זה מבואר בתוספת ביאור בדברי האור שמח (הלכות קרבן פסח שם) שכתב: "מובן דפסח לא דמי, דשה לבית אבות כתיב, ואף למאי דמסיק שה לבית אבות לאו דאורייתא, פירשו רבוותא דכיון דלאו בר מינוי הוא לא קפיד רחמנא אם נאכל שלא למנויו בקטנים, בכל זאת רחמנא שרייא לעשות אותו טפילה ולאכול מפסח כמו גדול". כלומר, **בקרבן פסח בלבד**, יש דין מיוחד הנלמד מהכתוב "שה לבית אבות" ששייך למנות קטן על קרבן פסח, ונעשה "טפל" לחבורה המקריבה את הקרבן, ושפיר נחשב שיצא ידי חובת שחיטת הקרבן ואכילתו כמו גדול. לכן הגם שקטן אינו מחוייב בקרבן פסח, אך כאשר הוא "נטפל" לגדולים שהקריבוהו התחדשה הלכה שיצא בזה ידי חובת הקרבת הקרבן, ושוב אינו מחוייב להקריבו בפסח שני.

[וכעין זה ביאר הגר"ח מבריסק בספרו על הרמב"ם, **שבקרבן פסח** יש סיבה מיוחדת מדוע קטן שהקריב קרבן פסח והגדיל לאחר מכן אינו מחוייב להקריב קרבן בפסח שני - כי **עיקר המצוה תלויה בהקרבת הקרבן**, ומאחר וקטנים הם "בני קרבן פסח, ופסחם קרב עליהם, משום דמדין הקרבת פסח לא הופקעו", שפיר נחשב שהקטן קיים את המצוה, כי "בזה שהקרבן עולה לשם בעליו הוי קיום המצוה שבו ממילא, ובכהאי גוונא דקיום המצוה נעשה ממילא, שוב הדר דינא דחייל דין קיום המצוה גם בחרש שוטה וקטן, כיון שמעיקר הדינים לא הופקעו". מה שאין כן **בכל המצוות** "דחובתו במצוה היא דמשוי ליה לקיום מצוה, ועל כן שפיר אמרינן דבחרש שוטה וקטן דלאו בני חיובא נינהו ממילא ליכא בהו גם דין קיום מצוה כלל"].

אלא שלפי ביאורים אלו בדברי הרמב"ם, יוצא להלכה, שדברי הרמב"ם שקיום מצוה על ידי קטן בשעה שהיה פטור מחובת קיומה מועיל לפוטרו מחיובו, נאמרו **רק לענין קרבן פסח**, אולם **בכל מצוה אחרת**, לא מועילה עשיית מצוה על ידי קטן בזמן שלא היה מחוייב במצוה, לפוטרו מחובת קיום המצוה לכשיגדיל, וכמשמעות הגמרא במסכת ראש השנה, שקיום מצוה על ידי שוטה בשעה שהוא פטור מחובת קיום מצוות אינו פוטר אותו מחיוב המצוה.

* * *

ב. ואמנם יש לדון **באופן כללי** מה גדרן של מצוות שעושה קטן בקטנותו - האם מועיל מה שעשה בזמן שהיה קטן לפטור אותו מחיובו לכשיגדיל.

בקובץ התורני וילקט יוסף (כרך ט, שנת טז, קונטרס א, סימן ד) נדונו השאלות הבאות בדין קטן שהגדיל:

[א] "יש להסתפק אם נעשה בן י"ג באמצע חול המועד סוכות, אם צריך לברך שהחיינו עכשיו, אף דבירך ביו"ט ראשון, משום דאז היה פטור מן התורה לעשות יו"ט, וכמו כן בפסח".

מידי שנה כשמגיע יו"ט ראשון של פסח או סוכות מברכים "שהחיינו", וגם קטן מברך את הברכה לפני שנהיה בן י"ג. ומעתה כאשר קטן נהיה בן י"ג בחול המועד, יש להסתפק האם מה שברך את הברכה בהיותו קטן הועיל לפוטרו מחיובו לברך שהחיינו גם עתה שהוא כבר גדול בימי חול המועד [שהרי הוא עדיין מחוייב לברך שהחיינו עד סיום ימי החג].

קטן שהגדיל

[ב] "וכן יש להעיר לדעת הר' יחיאל דסבירא ליה דמונים שעות לגדלות [עין טור חו"מ סימן לה, ובש"ך ותומים שם. כלומר, הזמן שבו הקטן נחשב כ"גדול" ומחוייב במצוות נקבע לפי **השעה** שבה נולד י"ג שנים קודם לכן] אם אכל בסוכה או בפסח כזית מצה קודם חצות, ואחר כך נשלמו שעותיו בעוד זמן החיוב, האם מחוייב לאכול פעם אחרת. דנהי דאכל מקודם, מכל מקום לכתחילה לא היה חייב רק מדרבנן ואינו יכול להוציא דבר שהוא מהתורה".

ספק זה הוא לשיטות הפוסקים הסוברים שמועד כניסתו של הקטן לגיל מצוות נקבע לפי **שעת** הלידה שלו. ולפי זה יוצא שאם לדוגמה, נולד בליל פסח או בליל סוכות בשעה עשר בלילה, ואכל את הכזית מצה או כזית פת בסוכה **לפני** השעה עשר, בשעה שעדיין היה קטן ופטור ממצוות, יש מקום להסתפק, אם קיום המצוה מועיל להיותו גדול. ואם נאמר שקיום המצוה בהיותו קטן אינו מועיל, הרי שהוא מחוייב שוב לאכול כזית מצה או כזית פת בסוכה **אחרי** השעה עשר, בשעה שכבר נעשה גדול ומחוייב במצוות.

[ג] "וכמו כן אמרתי לחדש באם נעשה גדול ביו"ט שני של ראש השנה, אין צריך לחפש אחר פרי חדש או בגד חדש, אף דיומא אריכתא הוי, מכל מקום הרי אתמול לא היה מחוייב ביו"ט של ראש השנה אף מדרבנן ורק מצד חינוך בעלמא, וממילא היום פנים חדשות באו לכאן יו"ט של ראש השנה וצריך לעשות שהחיינו על היו"ט בפשיטות, ויש להעיר על הרבה עניינים כיוצא בזה".

ביום השני של ר"ה יש ספק אם חייבים לברך שהחיינו, וכדי לצאת ידי ספק נהגו לברך שהחיינו על בגד או פרי חדש, ולכוין גם על היו"ט עצמו. ומעתה יש לדון בקטן שנעשה בן י"ג בלילה השני של ראש השנה, ופירושו של דבר שביום הראשון היה עדיין קטן. ונמצא שהברכה בהיותו קטן לא מועילה להוציאו ידי חובה בגדלותו, ואם כן ודאי יוכל לברך שהחיינו בלילה השני של ראש השנה גם ללא פרי חדש.

עוד יש לדון בשאלות הבאות, בענין קטן שהגדיל:

[ד] המהר"ם חביב מביא בספרו יום תרועה על מסכת ראש השנה (כח, א ד"ה שלחו) את דברי הרמב"ם (המובא לעיל) שאם אכל מצה בעת שטותו ואחר כך נתרפא חייב לחזור ולאכול, לפי שאותה אכילה היתה בעת שהיה פטור אינה מועילה לשעת החיוב. ולפי זה כתב: "ומכאן יש ללמוד דמי שנולד בראש השנה בחצות היום, כשיבוא בשעת י"ב ויום אחד ושמע תקיעות ר"ה קודם חצות, צריך שישמע התקיעות שוב אחר חצות, דהרי קודם חצות היה קטן ופטור. וכל זה לדעת הפוסקים דסוברים ד"ג שנים ויום אחד דקטן בעינן מעת לעת כדמוכח בתוספות (ר"ה י, א ד"ה בן כ"ד חדש) והש"ך (חו"מ ריש סימן לה) הביא מחלוקת בזה". ובהגהות רעק"א על ספר יום תרועה העיר: "אף לאינך פוסקים דלא בעי מעת לעת משכחת לה בהביא ב' שערות בחצות היום דצריך לחזור ולתקוע".

דין זה דומה איפוא, לספקו השני של הוילקט יוסף, שהסתפק לדעת הפוסקים הסוברים שמועד כניסתו של הקטן לגיל מצוות נקבע לפי **שעת** הלידה שלו, האם אכילת כזית מצה או כזית פת בסוכה כשהיה קטן פוטרת אותו מחיובו כשיגדל. וכך גם לגבי תקיעת שופר, מתבאר מדברי היום תרועה, שבתקיעת השופר ששמע קטן לפני היותו בן י"ג אינו יוצא ידי חובה כשיגדל, ולכן אם נהיה בן י"ג בחצות היום [לדעת המהר"ם חביב דין זה שייך רק למאן דאמר שי"ג שנים נקבע "מעת לעת" מהשעה המדויקת שנולד, ולדעת רעק"א בהגהותיו, דין זה נאמר לכו"ע אם הביא ב' שערות בחצות היום] - מחוייב לשמוע קול שופר שנית מרגע זה ואילך, כי עד עתה לא היה עדיין מחוייב כלל.

ומדבריו נלמד דין כללי - שעשיית מצוה על ידי קטן בזמן שלא היה מחוייב במצוה, אינה מועילה לפוטרו מחובת קיום המצוה בגדלותו, וצ"ע.

קטן שהגדיל

[ה] בדומה לספקו הראשון של הוילקט יוסף, בספר ברכות שמים על מסכת שבת (סימן כו) דן רבי רפאל בלום, ראב"ד דקאשוי, בשאלה אודות קטן שהגדיל באמצע ימי חנוכה, וביום ראשון של חנוכה, בעודו קטן, הדליק נר חנוכה **ובירך שהחיינו**. והשאלה היא, האם צריך לברך פעם נוספת שהחיינו כשמדליק נר חנוכה ביום שנהיה בן י"ג, מכיון שברכת שהחיינו שבירך בקטנותו כשלא היה עדיין מחוייב במצוות, לא מועילה לו לימי גדלותו. או שאינו צריך לברך שנית.

ושאלה זו, כמו גם השאלות הקודמות תלויות בנדון העקרוני, מה גדרן של מצוות שעושה קטן בקטנותו - האם מועיל מה שעשה בזמן שהיה קטן לפטור אותו מחיובו לכשיגדיל, וצריך ביאור.

[ו] בהלכות חנוכה (סימן תרעה סע' ג) הביא מרן השו"ע מחלוקת האם קטן שהדליק נר חנוכה יכול להוציא את בני הבית ידי חובת מצות ההדלקה, וז"ל: "אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה כלום. ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך מותר". ומפורש כי יש דעה, שהדלקת הקטן מועילה לפטור את בני הבית. וכבר הקשה המג"א (סימן תרפט ס"ק ד) מדוע בהלכות מגילה כתב השו"ע (שם סעיף ב) בסתמא: "היה הקורא חרש או שוטה או קטן השומע ממנו לא יצא". ולא מוזכרת כלל הדעה שקטן יכול להוציא את הגדולים ידי חובה, כפי שהביא השו"ע לענין הדלקת נר חנוכה. וכתב שם המג"א: "ודוחק לחלק בזה בין מגילה לנר חנוכה". גם רעק"א מציין לסתירה זו, ואינו מיישבה.

ולכאורה גם נדון זה תלוי בשאלה האם עשיית מצוה על ידי קטן בזמן שלא היה מחוייב במצוה פוטרת אותו מחיובו כשיגדיל, ואם מעשה הקטן אינו נחשב כלל [כמעשהו של השוטה] אזי גם לענין הדלקת נר חנוכה ודאי שאין כל תועלת בהדלקת נר חנוכה על ידי קטן, שכן זוהי עשיית מצוה על ידי מי שפטור ממנה, וצריך ביאור.

[ז] המנחת חינוך (מצוה שו) הסתפק בדין קטן שהגדיל במהלך ימי ספירת העומר: "אי מחויבים מן התורה למנות בגדלותו בשנה ההיא, מי נימא דבחיוב ופטור תליא מילתא, וכיון שהיה פטור, אף שמנה, מכל מקום כיון שמצוה אחת היא ומקודם לא נתחייב בה, גם עתה אינו חייב בה מן התורה, ואין כופין אותו למנות ככל מצות שבתורה. או דילמא כיון שמנה אף שהיה בפטור מכל מקום לא בטל החשבון על כל פנים, וחייב מכאן ולהבא". ולמעשה, מסקנת המנחת חינוך שיכול הקטן להמשיך ולספור ספירת העומר בברכה לכשיגדיל.

והנה המנחת חינוך מסתפק לפי שיטת הבה"ג שספירת העומר במ"ט הימים היא **מצוה אחת**, ומכיון שכך, השאלה היא, האם ניתן לצרף ל**מצוה אחת** את הספירה בזמן שהיה קטן לספירה בזמן שהגדיל. ומשמע לכאורה שאילו לא דין "תמימות" בספירת העומר שמחשיב את כל מ"ט ימי הספירה כ"מצוה אחת", שפיר ניתן היה להחשיב את ספירת הקטן כקיום מצוה.

אולם בספר ציונים לתורה (כלל יב) כתב: "ושמעתי שהרב הגאון הקדוש הרי"ם מגור זצוקל"ה פקפק בזה, דהא לדעות האומרים דבעינן מ"ט תמימות ואם לא ספר יום אחד אי אפשר לו לקיים המצוה עוד, אם כן כשהיה קטן במקצת ימי הספירה הא אין ספירתו אז פוטרתו מחיובו לספור מ"ט תמימות שחל עליו כשנעשה גדול, כמו באכל מצה כשהוא שוטה שאין האכילה פוטרתו לכשישתפה, דעשיית המצוה בזמן הפטור אינו פוטר לזמן החיוב, וכמבואר בראש השנה (כח, א; הובא לעיל **אות א**) ואם כן כשנעשה גדול אחר כך ונתחייב בספירות תמימות אי אפשר לו לקיים מצוה זאת עוד, וראוי שיספור בלי ברכה מכח ספק הדעה הנ"ל, וכמו מי ששכח לספור יום אחד, שסופר השאר בלי ברכה מהאי טעמא". וגם בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תקלט) מבואר יסוד הדברים - שיש לדמות קיום מצות ספירה של **קטן** לקיום מצוה של **שוטה**, וכשם ששוטה שאכל מצה בזמן שטותו חייב לאכול לאחר שנתרפא "דמצוה שעשה בעת שהיה פטור מן המצוות לא הוי מצוה כלל, הכי נמי הספירה שספר בקטנות אינה נחשב ספירה".

קטן שהגדיל

נמצא ששאלה זו של קטן שהגדיל בימי ספירת העומר, תלויה ועומדת בנדון דידן, האם עשיית הקטן בשעה שלא היה מחוייב במצוות מועילה לכשיגדל ויהיה מחוייב בדבר, וצריך ביאור.

[ח] בשו"ת ארץ צבי (סימן טז) נשאל מה דינו של קטן בלילה שנעשה בו גדול, האם עליו לחזור ולברך ברכת התורה כדי שיוכל ללמוד בלילה, כי אע"פ שכבר בירך בבוקר ברכת התורה, הרי בבוקר היה מחוייב לברך מדרבנן [מדין חינוך], ומדאורייתא היה פטור מחיוב לימוד התורה, ועכשיו בלילה מגיעה שעת החיוב מן התורה, ואם כן אין הברכה שבירך בבוקר שהיא מדרבנן מועילה לו לשעה שמחוייב בברכת התורה מדאורייתא.

גם שאלה זו, תלויה איפוא בנדון דידן, האם עשיית הקטן בשעה שלא היה מחוייב במצוות מועילה לכשיגדל ויהיה מחוייב בדבר, וצריך ביאור.

* * *

ג. ונראה לדון בכל השאלות הנ"ל בדין קטן שהגדיל, בהקדם הגדרת מעשהו של הקטן - האמנם מעשהו של הקטן אינו **נחשב כלל כמעשה**, וכדעת מהר"ם חביב והחידושי הרי"ם שדימו את מעשה הקטן למעשהו של השוטה, או שמא מעשהו של הקטן שונה ממעשהו של שוטה ו**נחשב כקיום מצוה**, ולכן מה שעשה בזמן שהיה קטן, פוטר אותו מחיובו לכשיגדיל. ומצינו בדברי האחרונים כמה ראיות לכך, שאמנם מעשהו של הקטן נחשב כקיום מצוה, וכדלהלן.

בגמרא (ברכות מח, א) מובא שהאוכל כזית פת שאינו מחוייב בברכת המזון אלא מדרבנן, יכול להוציא למי שאכל כדי שביעה המחוייב מהתורה. והוקשה לרש"י מהמבואר בדברי הגמרא (ברכות כ, ב) שקטן שהגיע לחינוך שחייב מדרבנן, אינו יכול להוציא את הגדול שמחוייב מדאורייתא. ותירץ רש"י: "ההוא [הקטן] אפילו מדרבנן לא מיחייב, דעליה דאבוה הוא דרמי לחנוכה". הרי שיטת רש"י, שהמחוייב מדרבנן יכול להוציא את המחוייב מהתורה, ואילו קטן אינו יכול לברך ברכת המזון כדי להוציא ידי חובה את אביו שאכל כדי שביעה, משום שהקטן עצמו אפילו מדרבנן אינו מחוייב [ורק אביו מחוייב לחנכו].

ותמה רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס, על רש"י מהמפורש בסוגיא בברכות (כ, ב) שאם נשים מחוייבות בברכת המזון מדרבנן, אינן יכולות להוציא את הרבים ידי חובה כי "לא אתי דרבנן ומפיק לדאורייתא".

ותירץ הקהילות יעקב (ברכות סימן כד; סוכה סימן ב) וז"ל: "ואשר יש לומר לחומר הקושיא, דנהי דלדעת רש"י המחוייב מדרבנן מוציא את המחוייב מהתורה, מכל מקום בעינן **שיהא בתורת מצוה זו מדאורייתא** [דוגמת הא דכל שאינו בתורת גיטין אינו נעשה שליח לדבר] **וקטן אע"פ שאינו מחוייב בדבר** היינו דאי אפשר לחייבו במצוות כיון שאינו בר דעת גמור, אבל עכ"פ **אי מברך ברכת המזון מצוה דאורייתא קעביד**, דלכל ישראל ניתנו המצוות, אלא שהקטן הוא בגדר אנוס כשעובר כיון שאין לו דעת, ועכ"פ בתורת ברכת המזון, והיה יכול להוציא אחריני אילו היה חייב עכ"פ מדרבנן. אבל נשים אם תמצי לומר דפטרי מדאורייתא, דנתמעטו מעל הארץ הטובה אשר נתן לך, כדפירש"י ז"ל שם, סובר רש"י ז"ל שאפילו אם מברכות ברכת המזון לא מקיימי מצוה, שאינן כלל בדין מצוה זו".

ומבואר בדברי הקהילות יעקב, **שמעשהו של הקטן נחשב כמעשה מצוה**, ולדוגמא, כשמברך ברכת המזון, ודאי **נחשב כמקיים מצוה מהתורה**.

קטן שהגדיל

ד. ובשול"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן ח) דן "בענין קטן שיש לו שכר כשמקיים מצוות, אם הוא רק כאינו מצווה ועושה או גם כמצווה ועושה".

מצד אחד, סבור רבי משה ששכרו של הקטן המקיים מצוה הוא כדין "אינו מצווה ועושה", והוא מציין למה שהאריך בענין זה במקום אחר (אגרות משה יו"ד ח"א סימן ג) "ואף שלא נתחייב בהמצוות ולא נאסר בהאיסורים הוא כעין חמץ בפסח ואיסור מלאכה דשבת ויו"ט וכדומה, שאף שלמעשה הוא שייך רק בזמן האיסור, ומכל מקום ודאי נחשבו ישראל חייבים ואסורים בהם גם בכל השנה בעצם הדברים שבכל השנה הם מצווים לייסר בחמץ כשיבוא הפסח ובמלאכה כשיבוא ימי השבת ויו"ט. וכן הוא הקטן בקטנותו מצוה לייסר בהאיסורין ולהתחייב בהמצות לכשיגדל, שלכן בקטנותו שעכ"פ פטור ועושה הוא **רק כאינו מצוה ועושה אף שהוא מעשה מצוה**, מאחר דגדולים אסורין וחייבין".

מצד שני נוטה רבי משה לומר, ששכרו של הקטן המקיים מצוה הוא כדין "מצווה ועושה", והוא מציין למה שכתב במקום אחר (אגרות משה יו"ד ח"א סימן ו) "מסתבר לענ"ד שקטנים וחרשים נחשבו לענין זה **מצווים ועושים**, מאחר דפטורם הוא רק משום שאינם בני דעת, אבל ישנם בכלל קבלת מצות, דאם לא כן אלא נימא שליכא קטן בכלל התחייבות המצות, במה יתחייב אחר כך כשהגדיל דהא לא קבל אז. אלא ודאי דהוא בכלל החיוב תיכף כשגדל, דקבלת האבות היתה עליהם ועל זרעם, **אך שאף שישנו בכלל חיוב המצות**, כיון שאינו בר דעת פטור **לענין הקיום בפועל**, אף שיש עליו החיוב בעצם, **וממילא כשמקיים הוא עכ"פ מהמצווים ועושים**".

ובסוף דבריו (אגרות משה יו"ד ח"ב סימן ח) מצדד רבי משה כצד זה: "כיון שהפטור [של קטן] הוא משום שאינו בן דעת, לכן כשעושה מצוה בדעת הרי אין להחשיבו שאינו בן דעת למעשה זו, שהרי המעשה סותר לזה. ונהי שלא מתחייב בשביל זה גם אלאחר כך, דהא הוא גזירת הכתוב שנדון כאינו בן דעת, **אבל על קיום מצוה זה כשעשאה בדעת הוא בהכרח כבן דעת, ונדון כמחוייב שיש להיות לו שכר כמצווה ועושה**".

מתבאר איפוא, כי קטן המקיים מצוה, הגם שאינו מחוייב בקיומה, אולם שפיר מעשהו נחשב כ"מעשה מצוה", ו"כמחוייב" ושכרו "כמצווה ועושה".

ה. ומעתה יתכן לומר על פי זה - מאחר ומעשה הקטן בקטנותו נחשב כמעשה מצוה, הרי שהוא פטור אותו מחיובו לכשיגדיל.

יסוד זה מבואר גם בספר רשימות שיעורי הגרי"ד סולובייצ'יק על מסכת סוכה (מו, ב רש"י ד"ה תינוקות) וז"ל: "הגר"ח [מבריסק] אמר, אע"פ שאין הקטן **חייב** במצוות יש לקטן **קיום המצוה**. ובכך תירץ את שיטת הרמב"ם שקטן שאכל מפסח ראשון והגדיל פטור מפסח שני, משום שפסח שני מוטל דווקא על מי שלא קיים את המצוה, אבל קטן זה קיים את מצות הפסח".

בדברי הגר"ח מבוארת איפוא הגדרת מעשה המצוה שעשה הקטן, שאמנם אין לו **חיוב** לקיים את המצוה, אך אין זה אומר שמעשהו לא נחשב כלל, אלא ניתן להחשיב את המעשה **כקיום המצוה**. ולכן כאשר קטן עשה מצוה נחשב הדבר שפעולת מעשה המצוה **התקיימה**, הגם שלא היה מחוייב במצוה.

והביא הגרי"ד, שלפי הגדרה זו יישב הגר"ח את דברי הרמב"ם בענין פסח שני, שאם שחטו קרבן בפסח ראשון על קטן שהיה פטור מקיום מצוות באותה שעה, נפטר הקטן בהקרבת הקרבן, ואינו חייב להקריב בפסח שני. והבאנו לעיל [אות א] את קושיית האחרונים על דברי הרמב"ם היאך מועילה עשיית הקטן בשעה שלא היה מחוייב בדבר לפוטרו

קטן שהגדיל

מחיובו, והרי שוטה שאכל מצה בהיותו שוטה לא נפטר מחיובו לכשיתפקח. ומסר הגר"ד שהגר"ח תירץ כי שחיתת הקרבן נחשבת לקטן **כקיום** מצות קרבן פסח בפסח ראשון, ולכן אינו מחוייב להקריב קרבן בפסח שני, כי בפסח שני מקריבים קרבן רק עבור מי שלא קיים את המצוה בפסח הראשון. וקטן שהקריב בפסח הראשון כבר קיים את המצוה.

ולפי זה אין כל סתירה מפסק הרמב"ם בדין שוטה שאכל מצה, כי מעשיו של אדם שוטה בשעה שהיה שוטה **לא נחשב כלל למעשה**, ואפילו כ"קיום מצוה" אינו נחשב. ופשיטא שאם יחזור ויתפקח עליו לשוב ולאכול את המצוה, כי עדיין לא קיים את המצוה. משא"כ קטן שהקריבו עליו קרבן פסח בעודו קטן, נחשב מינוי והקרבה על הקטן לקיום מצות קרבן פסח, אשר די בזה כדי לפוטרו מהקרבת קרבן בפסח שני אף אם נהיה גדול לפני פסח שני.

[יחד עם זאת, כבר צוין בהערה בספר רשימות הגר"ד, כי בספרו של הגר"ח מבריסק על הרמב"ם כתב הגר"ח הסבר שונה מקבלת הגר"ד בשם זקנו הגר"ח כפי ששמע מפי אביו הגר"מ סולובייצ'ק. וכפי שהבאנו לעיל [אות א] שבחייו הגר"ח על הרמב"ם מבואר **שבקרבן פסח יש דין מיוחד** שבגלל זה יוצא הקטן ידי חובה במה שהקריב בקטנותו, ואילו בכל המצוות שעושה הקטן בקטנותו אינו נחשב המעשה כלל].

ו. בביאור יסוד הדברים שמעשה הקטן נחשב כקיום מצוה, נראה על פי מה שכתב רבי אלחנן וסרמן בקובץ הערות על מסכת יבמות (ביאורי אגדות סימן ג אות ב) שבכל מצוה יש שני דברים:

"א] תועלת ותיקון הנעשה מהמצוה, אשר בשביל זה צוה הקב"ה לעשותה, כי לכל מצוה יש טעם, כמ"ש הרמב"ן בפרשת כי תצא במצות שלוח הקן וז"ל, וזה הענין שגזר הרב [הרמב"ם] במצוות שיש להן טעם מבואר הוא מאד, כי בכל אחד טעם ותועלת ותיקון לאדם, מלבד שכרן וכו', ע"ש באורך. ובשביל זה היה ראוי לעשות המצוות, אפילו לא נצטוונו עליהן, ועל כן קיימו האבות את התורה קודם שנצטוו עליה, מפני שהבינו התועלת והתיקון מזה.

ב] אחר שנצטוונו לקיים המצוות, הוא ענין בפני עצמו, **לקיים ציווי השי"ת**. וכן בעבירה ישנן שני העניינים הנ"ל. היינו, הטעם אשר בשבילו הוזהרנו שלא לעשות המעשה ההוא, ובשביל זה היה ראוי למנוע מלעשות המעשה אפילו בלא אזהרה. ועכשיו שנצטוונו, צריך שלא לעבור על אזהרת הקב"ה."

ולפי זה מובן שגם כאשר קטן עושה מעשה מצוה, הגם שאינו מצווה, ולכן אינו מקיים את ציווי השי"ת. אולם ברור שכאשר עושה הקטן מצוה, הוא מקיים את החלק של ה"תועלת והתיקון הנעשה מהמצוה".

והיינו יסוד הדברים המבואר לעיל, שקטן המקיים מצוה, אף על פי שאינו מחוייב בקיומה, שפיר מעשהו זה כקיום המצוה, בחלק זה שיש במעשהו תועלת ותיקון.

ז. על פי דברי הגר"ח מוסיף ומבאר הגר"ד סולובייצ'ק: "כך גם הסברנו פעמים רבות את פסק השו"ע שקטן שמדליק את נרות חנוכה מוציא את אנשי הבית, אבל אינו מוציא אחרים במקרא מגילה. כי בקריאת מגילה רק בר חיובא מוציא אחרים, לעומת זאת מצות נרות חנוכה תלויה בקיום המצוה, ובהדלקת חפצא של נרות חנוכה בעבור הבית, ועל ידי הדלקת הקטן הויין חפצא של נרות חנוכה בעבור הבית וממילא יוצאים אנשי הבית".

כלומר, על פי ההגדרה שמעשה המצוה של קטן נחשב **כקיום המצוה**, מובנים פסקי ההלכה של השו"ע, שכתב בהלכות מגילה שקטן אינו יכול להוציא את האחרים ידי חובת קריאת המגילה, בעוד שבהלכות חנוכה הזכיר את דעת הפוסקים, שהדלקת הקטן מועילה לפטור את בני הבית. כי בהלכות מגילה נדרש **בר חיובא** להוציא את האחרים ידי חובת הקריאה, וקטן שאינו מחוייב במצות קריאת המגילה, ודאי אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם. אך מצות נר

קטן שהגדיל

חנוכה מתקיימת כאשר יש נרות חנוכה בבית, מכיון שגדרה של חובת ההדלקה שיהיה נר דלוק בבית, ובזה שפיר מעשהו של הקטן, שכאמור, **נחשב לקיום מצוה**, מועיל לכך שיש נר חנוכה בבית, וממילא יצאו בני הבית ידי חובת חיוב על ידי הדלקת הקטן.

ח. והנה בענין קטן שהגדיל בספירת העומר, כתב בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן רסט) שהקטן רשאי להמשיך לספור בברכה, מהטעם דלקמן:

"נראה לי, דגם בקטן אם הוא בר דעת אלא דהתורה לא צוותה אותו עד שיהיה בר י"ג שנה כיון שהתורה ידעה שאין שכל הקטן חזק כל כך עד שנעשה בר י"ג, ואע"פ כן **הוא מצוה כאינו מצוה ועושה** [ויש להעיר מדברי האגרות משה שהבאנו לעיל **[אות ד]** שהסתפק בנדון זה, האם קטן נחשב כ"מצווה ועושה"]. כמו דמציוו שחסה התורה על מביאי קרבן עולה ויורד משום שהוא עני, ואפילו אם מביא קרבן עשיר, אעפ"כ יצא וגם עשה המצוה, וכן גבי קטן הוא כן. ואם כן נחזי אנן, אם מקודם היה עליו **מצוה קלה** כגון שאינו מצוה עליו, ואחר כך נתגדל, יכול לצאת במה שספר מקודם, כי אז היה עליו מצוה קלה, **אבל מצוה היה בוודאי** אפילו אם אינו מצוה ועושה. ואם כן שפיר הם תמימות. ואינו דומה לשכח, כי שם בוודאי אינם תמימות, אבל כאן אפילו אם לא היה מצווה ועושה אעפ"כ הוא עושה מצוה ולכן שפיר נקראו תמימות, כן נראה לפענ"ד הדין, דבכהאי גוונא חייבים לספור ולברך לאחר שנתחייב כדינו".

ויתכן שכוונת המהר"ם שיק בהגדרת מעשה המצוה של הקטן כמי "שאינו מצווה ועושה", למבואר לעיל, שמעשה המצוה של הקטן נחשב **לקיום המצוה** על ידי קטן, או כלשונו של המהר"ם שיק שמעשהו המוגדר כ"**מצוה קלה**", וכביאורו של הגרי"ד בשם הגר"ח שכוונתו לגדר זה של "קיום מצוה".

גם רבי יעקב קמינצקי בספרו אמת ליעקב על השו"ע (סי' תפט סע' א) נוקט שקטן שהגדיל מחוייב להמשיך לספור בגדלותו, והוא מוסיף סברא מחודשת בטעם הדבר: "דבאמת הרי מציוו דבן נח אפשר לחייבו משהגיע לכלל דעת ואפילו קודם י"ג שנה, אלא מכיון שניתנה תורה וניתנו בסיני שיעורים, הרי יש שיעור גדלות כדי שיתחייב במצוות". כלומר, קטן נחשב בעיקרון ל"בן דעת", והא ראייה, שגוי קטן הוא בר חיובא [לענין ז' מצוות של בן נח]. אלא שגזירת הכתוב שקטן ישראל אינו מחוייב עד גיל י"ג. ומכאן ניתן להסיק, שאין לומר שלמעשהו של הקטן אין כל ערך, אלא יש בו גדר מסויים של דעת, ולכן: "אפילו במצוות שלא ראו חכמים לחייבו, מכל מקום **כשעושה הוא איזו מצוה אף שאינו מחוייב לעשותה אבל שם מצוה ישנה על מעשה המצוה שלו**". ורבי יעקב מוסיף ומסכם את הגדרה זו במעשה הקטן "לפיכך כשאנו דנים אם יכול להוציא אחרים" אמנם אין הקטן "בר חיובא" ואינו יכול להוציא אחרים ידי חובה "אבל כשאנו דנים אחר שקיים איזו מצוה אם עלתה המצוה על שמו" הרי זה נקרא שקיים מצוה".

גם בדבריו מבואר איפוא, שיש לקטן "שם מצוה" על מעשה שעושה בקטנותו, הגם שאינו מחוייב לעשותה. ואמנם לפי זה קובע רבי יעקב לענין קטן שהגדיל בספירת העומר: "דבאמת קטן בר דעת יכולים לחול עליו חיובים, אלא שלא רצו חכמים לחייבו, **אבל כשמקיים המצוה הרי זו מצוה גמורה אפילו מדאורייתא**, ולפיכך לדידיה ודאי הוא שאם ספר עד גדלותו, שיתחייב לספור מכאן ואילך מהתורה שהרי תהיינה תמימות".

ט. אמנם בשו"ת להורות נתן (חלק א סימן כה) הקשה על המהר"ם שיק "איך שייך לומר דעל מעשה קטן חל שם של מצוה, הלא כתבו תוספות חולין (יב, ב ד"ה קטן) דכל מעשיו של קטן הוי **כמתעסק**, וכ"כ התוספות בזבחים (ב, ב). "מתעסק", פירושו עשיית דבר מתוך "התעסקות", מבלי משים, ללא כוונה ורצון לעשיית המעשה. ו"מתעסק" אינו

קטן שהגדיל

מחוייב על מעשהו וגם אינו מקיים מצוה על ידי "התעסקות". ואם נאמר שמעשה קטן דינו כ"מתעסק", משמע שאין כל תוקף למעשהו, ואפילו כ"קיום מצוה" אינו נחשב.

ותירץ בשו"ת להורות נתן על פי דברי האגלי טל (מלאכת חורש סק"א ד"ה ואין) שמחשבת הקטן אינה קובעת, רק כלפי אחרים, כגון כאשר חושבים על דבר מה לעשותו כלי [לענין קבלת טומאה] - אין מחשבת הקטן מועילה לגבי אחרים, אולם לגבי עצמו נחשבת מחשבתו כמחשבה.

ולפי זה כתב הלהורות נתן: "ומעתה יש מקום לסברת המהר"ם שיק דקטן שספר בקטנותו נחשבת ספירתו כספירה של מצוה, דאע"ג דאין לו מחשבה ומעשה, מכל מקום לגבי עצמו שפיר מהני מחשבתו וחל עליו שם מצוה, ואע"ג דעכשיו שהוא גדול שוב אין מעשהו שבקטנות מועיל לו דהרי לגבי גדול אין מחשבתו מחשבה, מכל מקום כיון שבשעה שספר חל עליו שם מצוה, תמימות קרינן ביה".

אלא שלפי דברי הלהורות נתן מתחדש לדינא, שקטן שהגדיל יכול להמשיך ולספור רק **לעצמו**, אבל להיות שליח ציבור ולהוציא **אחרים** ידי חובה בספירת העומר, לא יוכל. שהרי בכל מה שנוגע לאחרים "קטן אין מחשבתו מחשבה", וממילא לגבי הציבור, או אפילו יחיד אחר, נחשב הקטן שהגדיל כמי שפטור מהספירה, ולא יוכל להוציאם ידי חובה.

י. גם בספר מועדים וזמנים (חלק ד סימן רפח) כתב כיסוד הדברים המבואר לעיל, שמעשה הקטן נחשב לקיום מצוה, וז"ל: "העיקר שסופר לאחר שהגדיל בברכה, דעיקר ההנחה שקטן אינו מקיים מצוה כלל, נראה שהדבר אינו מוכרח, דלענין להוציא אחרים שפיר מבואר דלא עדיף כמותם, **כיון שאינו מחוייב**, אבל איהו לעצמו יש לומר **דקיים מצות עשה קיומית** ונפטר כשהגדיל. ולא דמי לשוטה דמבואר במסכת ר"ה שאם קיים מצוה בעת שטותו חוזר ומקיים המצוה אחר כך כשהוא בן דעת, דהתם בפועל אין לו דעת כלל שהוא שוטה, ומעשיו במציאות כמתעסק ממש, אבל קטן דין תורה דלא מהני דעתו במקום שצריך מדינא כוונה ודעת, אבל כשהוא עוד קטן והמצוה רק קיומית שאינו מחוייב, ואינו צריך מדין תורה כוונה, יש לומר **דמקיים המצוה אף שהוא קטן**".

ומפורש בדבריו שמעשה של הקטן נחשב ל"**מצוה קיומית**", ולכן רק כלפי הקטן עצמו, כשהוא מקיים מעשה מצוה, יוצא **בעצמו** ידי חובת המצוה שקיים. אך מאחר והקטן קיים אך ורק מצוה קיומית, אינו יכול להוציא **אחרים** ידי **חובתם**, כי מצוה קיומית נחשבת כקיום מצוה רק עבורו בלבד אבל לא יוכל להוציא אחרים, כי כדי להוציא אחרים יש צורך ב"**מצוה חיובית**".

בהמשך דבריו, מיישב המועדים וזמנים את דברי הרמב"ם בענין קטן שהגדיל בין שני פסחים, כפי שביאר הגרי"ד בשם הגר"ח, ומבאר את דברי רש"י בסוכה בפירושו לדברי הגמרא (סוכה מו, ב) "מיד תינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין את אתרוגיהן", ומפרשת הגמרא: "מאי לאו הוא הדין לגדולים, לא, תינוקות דווקא". כלומר, ביום אחרון של סוכות, היו הגדולים לוקחים את ארבעת המינים מידי הקטנים לאחר קיום המצוה, ואוכלים את אתרוגיהם. והסיבה שלא נעשה כן גם לארבעת המינים של הגדולים, מפורשת בדברי רש"י: "תינוקות דווקא, שלא הוקצה **למצוה גמורה**, אבל של גדולים שהוקצה **למצוה גמורה** אסורין כל יום". ובהשקפה ראשונה, דברי רש"י בלתי מובנים, מהו מובן "מצוה שאינה גמורה" שנאמר ביחס לקיום מצוה של קטנים, לעומת קיום מצוה על ידי גדולים הנחשב ל"מצוה גמורה".

קטן שהגדיל

וביאר המועדים וזמנים: "דיש לומר שאין בזה מצוה גמורה, שאינה חיוב גמור רק רשות ומצוה קיומית, אבל מכל מקום יש בזה **מצוה קיומית** כמו שנתבאר". כלומר, קיום מעשה המצוה של קטן נחשב כ"מצוה שאינה גמורה", דהיינו **קיום המצוה** אע"פ שאינו מחוייב בה. כי "מצוה גמורה" נחשבת מצוה **שמחוייב** בה, ואילו "מצוה שאינה גמורה" הכוונה למצוה שיוכל לקיימה כמצוה קיומית אע"פ שאינו מחוייב בה.

יא. לאור ההגדרה שבמעשה הקטן יש קיום מצוה, נוכל לפשוט את ספקותיו של הוילקט יוסף.

קטן שהגדיל בפסח או בסוכות או ביום השני של ראש השנה - מסתבר שלא צריך לברך שהחיינו פעם נוספת כשנהיה בן י"ג בתוך ימי הפסח או בסוכות, וכן יצטרך לחפש פרי או בגד חדש כדי לברך עליו שהחיינו בליל יום ב' דראש השנה. והוא הדין לענין הספק של ספר ברכות שמים בדין קטן שהגדיל באמצע ימי חנוכה, וביום ראשון של חנוכה, בעודו קטן, הדליק נר חנוכה **ובירך שהחיינו, מסתבר** שאינו צריך לברך פעם נוספת שהחיינו כשמדליק נר חנוכה ביום שנהיה בן י"ג. שכן לפי המבואר לעיל, נחשבת עשיית הקטן לקיום מצוה, ואם כן, ברכת השהחיינו שבירך כאשר היה קטן נחשבת לו כקיום מצות הברכה על הזמן, ודי בזה כדי שלא יצטרך ברכת שהחיינו נוספת.

עוד הסתפק הוילקט יוסף לענין **אכילת מצה בליל פסח ואכילת כזית פת בסוכה בליל סוכות, לקטן שהגדיל בעצם יום זה** - לשיטות שקובעים את הזמן שבו נהיה בן י"ג לפי **השעה** שבה נולד י"ג שנים קודם לכן, והספק הוא כשאכל בסוכה או בפסח כזית לפני זמן חיובו ואחר כך נהיה בן י"ג בעוד זמן החיוב, האם מחוייב לאכול פעם אחרת. וגם ספק זה נפשט לפי המבואר לעיל שבמעשה הקטן יש קיום מצוה, שכן מאחר והקטן **קיים** את מצות אכילת המצה והפת בקטנותו, שוב אינו צריך לקיימה בשנית [ומכל מקום, בספר חידושי הגר"ח על הרמב"ם [הובא לעיל סוף אות א] חולק, ולדעתו באכילת מצה, כבכל המצוות, חרש שוטה וקטן דלאו בני חיובא נינהו ממילא ליכא בהו גם דין קיום מצוה כלל"].

והנה הבאנו לעיל את דברי ספר יום תרועה לענין **תקיעת שופר בראש השנה לקטן שהגדיל בראש השנה בחצות היום**, שצריך לשמוע תקיעות שוב אחר חצות, שהרי קודם חצות היה קטן ופטור. אולם לפי המבואר, אין בכך כל צורך, כי מאחר שלמעשה **קיים** כבר את המצוה בקטנותו, לא נדרש ממנו לקיים את המצוה פעם נוספת.

יב. בספר משמרת חיים (חלק א עניני ספירת העומר אות ג) הביא את ספקו של המנחת חינוך בענין קטן שהגדיל בספירת העומר, וכתב: "ולכאורה קשה, דקיימא לן דקטן שקבע מזוזה בפתחו כשר אף לכשיתגדל, הרי דמצטרף מצוותו מטעם חינוך למצוותו מן התורה, וכן איתא בנחלת צבי הלכות מזוזה (סוף סימן רצא) דקטן שקבע מזוזה לדירתו בקטנותו, לאחר שנתגדל אינו מחוייב לקבוע מחדש, אף דלשיטת רבנו תם כל שאינו בקשירה אינו כו' שייך בכל התורה וקטן אינו יכול לקבוע מזוזה לדירת גדול".

ומבואר, כי קטן אינו יכול לקבוע מזוזה לדירת גדול [אליבא דשיטת רבנו תם הנ"ל], אולם יחד עם זאת, אם הקטן קבע מזוזה בדירתו שלו בעודו קטן [ופטור ממצות מזוזה] אינו צריך לחזור ולקבוע את המזוזה בביתו כאשר יגדל ויהיה בן י"ג.

והנה לפי המבואר לעיל, שבאמת מעשה הקטן נחשב **לקיום** מצוה, שפיר מבואר הדין שבית שקבע בו הקטן מזוזה נחשב לבית שנתקיימה בו מצות מזוזה, ואין צריך לקבוע בו כשיגדל.

קטן שהגדיל

אמנם כשקטן קובע מזוזה בביתו של גדול, מסתבר שאין המעשה נחשב, וכפי שהבאנו לעיל מדברי האגלי טל והלהורות נתן, שרק במה שנוגע לעצמו, מקיים הקטן מצוה, אולם במה שנוגע להוציא אחרים נאמר הכלל שמעשה הקטן לאו כלום הוא ונחשב כ"מתעסק".

יג. לעיל הבאנו את חקירת האחרונים בדין קטן בלילה שנעשה בו גדול, האם עליו לחזור ולברך ברכת התורה כשיבוא ללמוד בלילה, ולדעת שו"ת ארץ הצבי, צריך הקטן לכונן בתפילת ערבית באמירת אהבת עולם להיפטר מברכת התורה, ולאחר התפילה ללמוד מיד.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ג סימן או"ח סימן כז) כתב ש"יש עצה בזה לומר לקטן ביום האחרון של שנת י"ג בבוקר, שיכנין בעת ברכת התורה, שאינו רוצה לפטור אלא מה שילמד עד הערב, ואז יוכל לחזור ולברך בלילה לפני שילמוד".

אולם לפי המבואר לעיל נראה שאין צורך להגיע לחידושים אלו, ונראה כי לפי המבואר שגם קטן שאינו מחוייב במצוות, מעשה המצוה שנעשה נחשב לו **כקיום מצוה** - ודאי יוצא בברכת התורה שבירך בבוקר ואינו צריך לברך בלילה כשנהיה בן י"ג. ואף שבאותה שעה שבירך היה פטור ממצות לימוד התורה, עם כל זאת, סוף סוף הרי **קיים** את מצות ברכת התורה, וממילא חלה הברכה, ולא יצטרך לברך בשנית כשיגדיל בלילה.

והדברים מפורשים בספר מועדים וזמנים (בהמשך דבריו שתחילתם הובאו לעיל אות ח) וז"ל: "ומתיישב בכך הערת האחרונים בילד שנעשה בר מצוה היאך לומד בלילה, והא ברכת התורה בירך בבוקר כשהיה קטן ולא מהני ללילה שנתחייב כשלומד ברכה מהתורה. ולפי שמועה מהגר"ח מבריסק ראוי לו באמת להתפלל מיד מעריב ולכונן לצאת ברכת התורה בברכת אהבת עולם במעריב. ואם נימא שמקיים מצוה קיומית וסגי לפטור עצמו, אתי שפיר שקיים בבוקר מצוה קיומית ושפיר נפטר כשהגדיל".

[והוא מעיר: "ואני עובדה ידענא בשם בנו של אחד מגדולי הדור זצ"ל שסיפר איך נראה לאביו ליל בר מצוה שלו, שהוא נולד לפנות בוקר בלילה בשעה שלוש, ועמוד השחר בשלוש וחצי, ואביו שמר ליל שימורים, וניעור כל הלילה להעיר בנו שיקרא אז ברכת התורה וקריאת שמע דערבית וזכירת יציאת מצרים כדון, דמה שקרא בערב לפני שישן לא מהני להשיטות דבעי מעת לעת, ונתחייב מן התורה בשעה שלוש דווקא שהגדיל בהני מצוות להני פוסקים, ועל כן העירו בזמן ליטול ידי לקום לומר ברכת התורה ולכונן לקיים מצות עשה דקריאת שמע של ערבית וזכירת יציאת מצרים. הוא קרא ואמר, ואביו זרזו לומר בכוונה, שעכשיו דווקא אולי יזכה במצות עשה דאורייתא, ולמראה עיניו כל ימי חייו שמחת אביו שראה אותו מקיים בראשונה מצות אלקינו ית"ש כהלכה ובהידור"].

המועדים וזמנים מוסיף לבאר לפי יסוד הדברים המבואר לעיל: "ומישוב בזה פסק השו"ע (או"ח סי' נג סע' י) דקטן שנעשה בר מצוה בשבת ומקדים להתפלל ערבית מבעוד יום אינו ראוי לש"ץ, שאינו לילה ולא נתחייב עוד במצוות. ומשמע דלעצמו יצא אף שאינו חייב אלא מטעם חינוך, והוה תרתי דרבנן. והיינו טעמא, **שמקיים מצוה קיומית**, וסגי להוציא עצמו, ורק לחברו בעי בר חיובא ממש כמותו".

כלומר, כאשר קטן נעשה בן י"ג בליל שבת, והוא מתפלל ערבית מבעוד יום, מכיון שבשעה זו הוא עדיין קטן, הרי שהמצוה שהוא מקיים נחשבת לו מצוה קיומית, כמבואר לעיל, והוא עצמו יוצא בה ידי חובה.

אך אין די בעשיית מצוה קיומית כדי להוציא את האחרים ידי חובה, ולכן הקטן אינו יכול לשמש בתפילה זו כש"ץ.

קטן שהגדיל

* * *

סוף דבר, נוכחנו לראות כי **לקטן** שאינו מחוייב במצוות, יש גדר של **קיום מצוה** כאשר הוא מקיים מצוה, ואף יתכן שבקיום המצוה נחשב ומקבל שכר כ"מצווה ועושה". ולכן מועילה עשייתו בשעה שלא היה מחוייב לצאת **בעצמו** ידי חיובו לכשיגדיל. ומכל מקום **אחרים** ודאי אינו יכול להוציא ידי חובה.

ברם כפי שהובא לעיל, לדעת המהר"ם חביב ורעק"א, אין מעשה מצוה של קטן נחשב כלל, וצריך לשוב ולעשות את המצוה כשיגדיל.